

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՂՈՒԿԱՍ ԿԱՐՆԵՑՈՒ
ԴՊՐՈՑԱՇԻՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՁ
Հասմիկ Ամիրջանյան

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ

Բանալի բառեր՝ *նպրոց, Ամենայն հայոց կաթողիկոս, Էջմիածին, Ղուկաս Կարնեցի, գիրք, կրթություն, սոցիալ-տնտեսական, գիտություն:*

Հայ պատմագրության մեջ Ղուկաս Կարնեցուն տրվել են իրարամերժ գնահատականներ՝ մեծարանքի խոսքերից ընդհուպ ուսման հակառակորդ: Ղ. Կարնեցու կրթամշակութային գործունեության գնահատման առնչությամբ ձևավորված ուրույն մոտեցումն ուներ մի շարք օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներ: Մեր նպատակն է վեր հանել դրանք ու ներկայացնել ժամանակաշրջանի մշակութային կյանքի որոշակի անկման պատճառները:

Նախաբան. Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Ղուկաս Կարնեցու (1780-1799թթ.) մշակութային գործունեության շուրջ ձևավորված մեղադրանքներն արտահայտվեցին նախևառաջ նրա նպրոցաշինական գործունեության առնչությամբ: Ամենաձանր մեղադրանքը, թերևս, Կարնեցուն՝ որպես կրթության հակառակորդի ներկայացնելն էր: Անդրադառնանք նշված որոշ կարծիքների: Այսպես օրինակ, Ղուկաս Կարնեցու նամակների հրատարակիչ, եկեղեցական, հասարակական գործիչ Գ. Աղանյանցն արտահայտում է իր անհամաձայնությունը հայ ազատագրական շարժման գործիչ, մանկավարժ, պատմագիր Եգոր Խուբովի (Գևորգ Խուբյան)¹ ու Մ. Սսերյանցի (բանաստեղծ, ազգագրագետ, աստվածաբան) այն մոտեցման դեմ, որ նրանք Ղուկաս Կարնեցուն ներկայացնում են

¹ Ե. Խուբովը նման կարծիք արտահայտել է իր աշխատության մեջ, որը ձեռագիր վիճակում պահվում է Մատենադարանում (Տե՛ս ՄՄ, ձեռ. Հ^փ 2766);

որպես «անուսումնասեր մեկը»: Գ. Աղանյանը մեղադրանքները համարելով «անիրավացի»՝ Ղուկաս Կարնեցուն անվանում է «գրասեր և ուսումնասեր»²:

Ըստ Գ. Աղանյանի՝ Ղուկաս Կարնեցուն անուսումնասեր համարողները դա բացատրում են այն հանգամանքով, որ նա կրկնում էր հետևյալ խոսքերը «Մեծ է տունս այս. ինձ մարդիկ հարկատրք են ի կառավարել. իմ միաբանք էթե զՍուրբ ես Տէր, և զՀայր զթածը գիտենան, ինձ բաւական է. ես փիլիսոփայ միաբան ուզում չեմ»³: Ղուկաս Կարնեցու սույն խոսքերը մեջբերող Մսերյանը դատապարտում է կաթողիկոսին, որ նա հոգ չի տարել միաբանների շարքերը ուսումնական անձանցով համալրելու ուղղությամբ⁴: Ղուկաս Կարնեցու խոսքերին անդրադարձել է նաև պատմաբան, բանասեր, հետազայում Կ.Պոլսի հայոց պատրիարք Մ. Օրմանյանը: Նա գրում է, որ Ս. Երևանցու աշակերտին չի կարելի անուսում կամ ուսումնաստյաց անվանել լոկ մեկ խոսքի համար⁵:

Հավանաբար Մ. Մսերյանի խոսքերից ելնելով է Ա. Հովհաննիսյանը գրում, որ Կարնեցին բացահայտ խոստովանում է, որ առանձնապես չի սիրում «միաբան փիլիսոփաներին»⁶:

Կարծում ենք՝ Կարնեցու այդ արտահայտությունը չպետք է մեկնաբանել որպես նրա հաստատուն ու ամրագրված միտք: Մույնով կաթողիկոսը լոկ փորձել է նշել, որ կրթված ու գիտուն միաբանները շատ քիչ են և անգամ նվազագույն գիտելիքների տիրապետող հոգևոր գործիչների առկայությունը նրան բավական է: Պատահական չէ, որ

² Գ. Աղանյանը Խուրովի կարծիքը բացատրում է այն հանգամանքով, որ վերջինս, լինելով ազգակից Միմեոն Երևանցուն, բացասաբար էր տրամադրված նրա հաջորդի նկատմամբ՝ նպատակ ունենալով նսեմացնելով նրան, ավելի բարձրացնել Երևանցուն, Իսկ Մսերյանը կրկնում էր իր լսածները: Տե՛ս **Աղանեանց Գ.**, Դիւան հայոց պատմութեան, գիրք Դ, Թիֆլիս, 1899, էջ ԾԴ-ԾԵ:

³ Գ. Աղանյանը հակադարձում է Մսերյանի՝ գրելով, որ Կարնեցու խոսքերում զարմանալի ոչինչ չկա, եթե հիշենք Միմեոն Երևանցու կոնդակներից մեկը, որում ասվում է գրեթե նույնը. «Ի յարտաքին վիճակս զայնպիսի անձինս կարգիցէ Առաջնորդ, որք փորձեալք իցեն ի հաւատս և ի կրօնս ըստ Հայստանեայց սրբոյ եկեղեցոյ, և ի վարս պարկեշտս, զի լաւ է տգէտն որ ըստ հաւատոյն ուղիղ իցէ եւ ըստ վարուցն պարկեշտ, քան զիմաստունն սնապարծ որ ըստ հաւատոյն թերի իցէ եւ ըստ վարուցն անպարկեշտ»: Հիշյալ տողերը պարունակող Միմեոն Երևանցու կոնդակը հրատարակված է Գ. Աղանյանի Դիվանում: Տե՛ս **Աղանեանց Գ.**, նշվ. աշխ., Դ, էջ ԾԴ-ԾԵ, էջ 754:

⁴ **Մսերյանց Մ.**, Պատմութիւն կաթողիկոսաց Էջմիածնի. ի Միմեոնէ մինչ յՀովհաննէս Ը, Մոսկուա, 1870, էջ 12:

⁵ Օրմանյանն այնուհետև գրում է. «Այդ խոսքերը պարզապէս աթոռի շինութեան և պահպանութեան նախանձաւոր ըլլալուն վկայութիւնն են, և գրեթէ կրկնութիւն են Միմեոնի խոսքերուն թէ, լաւ է տգէտն՝ որ ըստ հաւատոյն ուղիղ իցէ և ըստ վարուցն պարկեշտ, քան զիմաստունն սնապարծ՝ որ ըստ հաւատոյն թերի իցէ և ըստ վարուցն անպարկեշտ...»⁵: Այնուհետև Օրմանյանը համեմատություն է անցկացնում. «Միմեոնի մասին կասկածող չկայ, նոյն է Ղուկասի ալ միտքը, և երկուքն ալ կակնարկեն լատինամուլ ուսումներով ազգային եկեղեցին անարգող թեթեամիտներուն»: Տե՛ս **Օրմանեան Մ.**, Ազգապատում, Կոստանդնուպոլիս, հ. Բ, 1914, էջ 3141:

⁶ Մույն փաստի կապակցությամբ Ա. Հովհաննիսյանը սկզբնաղբյուր չի վկայակոչում: Տե՛ս **Иоаннисян А.**, Россия и армянское освободительное движение в 80-ых годах XVIII столетия. Ереван, 1990, с. 53.

Աղանյանցն այդ խոսքերը կրկնողներին անվանում է Կարնեցու թշնամիներ՝ հավանաբար առաջին հերթին նկատի ունենալով Մ. Մսերյանցին, ում ուսումնասիրության մեջ առաջին և միակ անգամ կարդում ենք Կարնեցու այդ խոսքերը:⁷

Վ. Գրիգորյանը Կարնեցուն ուսման հակառակորդ համարելը համարում է գուրկ փաստական հիմքից՝ գտնելով, որ կաթողիկոսն ուսման, գրի ու գրականության նշանակությունը քաջ գիտակցող անձ էր՝ փաստելով այն հանգամանքը, որ նա ծանր պայմաններում կարողացավ պահել Էջմիածնի դպրոցը:

Նշված տարակարծությունների ի հայտ գալու պատճառները բացահայտելու, դրանց նկատմամբ քննադատական կարծիք դրսևորելու և կաթողիկոսի՝ որպես մշակութային գործչի կերպարը վեր հանելու նպատակով անդրադառնանք նրա դպրոցաշինական գործունեությանը, ինչն ամբողջությամբ հայ պատմագիտության մեջ ներկայացված չէ: Դա, հիրավի, դժվարին գործ է, քանի որ առկա սկզբնաղբյուրները սուղ տեղեկություններ են պարունակում Կարնեցու դպրոցաշինական գործունեության վերաբերյալ: Պատճառներից մեկն էլ այն է, որ կաթողիկոսը չէր սիրում խոսել իր նախաձեռնությունների մասին: Նրա բավականին թիվ կազմող գրագրությունները գրեթե տեղեկություններ չեն պարունակում նշված հարցի վերաբերյալ: Միայն կողմնակի նյութերի շնորհիվ հասկանում ենք, որ Ղուկաս Կարնեցու օրոք շարունակում էր գործել Էջմիածնի տաճարի հյուսիսային կողմում տեղակայված վանական դպրոցը, որը դեռևս Միմեոն Երևանցու կողմից էր բարելավվել: Այնտեղ շարունակվում էին դասավանդվել ժամանակին հարիր գիտությունների կարևոր առարկաները՝ եկեղեցական ընթերցանություն, հոգևոր երաժշտություն, քերականություն, ճարտասանություն, տրամաբանություն, պատմություն: Վանքի ելից և մտից մատյաններում հիշվում են երկու վարժապետ՝ Մարգար (1786թ., 1791-1792թթ.) և Նիկողայոս վարդապետները (1787-1789 թթ.):⁸ Ղուկաս Կարնեցին վերանորոգում է դպրոցի շենքը, որտեղ կանոնավոր կերպով անց էին կացվում պարապմունքները:⁹ Դպրոցի կառույցի, հարակից շինությունների, սեփական կավածքների կամ ունեցվածքի վերաբերյալ տեղեկությունների չենք հանդիպում: Հայտնի է միայն, որ դպրոցն ունեցել է իր մրգատու այգին:

Էջմիածնի դպրոցը գիշերօթիկ էր, վանքն ապահովում էր սաների բոլոր կարիքները: Վ. Գրիգորյանն ուսումնասիրել ու հրատարակել է դպրատան աշակերտների համար կատարված հագուստի, գրքերի ծախսերի, վարժապետներին վճարված գումարների վերաբերյալ տվյալներ¹⁰: Ցավոք, սկզբնաղբյուրները հստակ տեղեկություններ չեն հաղորդում ուսման դրվածքի, ընթացքի, կազմակերպչական աշխատանքների մասին:

⁷ Տե՛ս Մսերյանց Մ., նշվ. աշխ., էջ 12:

⁸ Գրիգորյան Վ., Էջմիածնի և շրջակա վայրերի տնտեսական ու մշակութային կյանքի արտացոլումը Ղուկաս Կարնեցի կաթողիկոսի անտիպ նամակներում // «Էջմիածին», 1995, Զ-Է, էջ 84:

⁹ Դիվան հայոց պատմության. Ղուկաս Կարնեցի (1786-1792), (այսուհետև՝ Դիվան...), աշխատասիրությամբ Վ. Գրիգորյանի, հ. Ա, Երևան, 1984, էջ 40:

¹⁰ Դիվան հայոց պատմության. Ղուկաս Կարնեցի (1786-1792), հ. Բ, աշխատասիրությամբ Վ. Գրիգորյանի, Երևան, 2003, էջ XXXIII (ներածություն):

Դպրոցում ուսանած և հետագայում վարդապետության շարքերը համալրած կամ վանքում զանազան պաշտոններ ստանձնած անձանց ցանկից ակնհայտ է, որ այնտեղ սովորել են ոչ միայն տեղացիներ, այլև Կ. Պոլսից, Ջմյուռնիայից և Արևմտյան Հայաստանի տարբեր բնակավայրերից եկած սաներ: Դպրոցն ավարտողները, ամենայն հավանակա- նությամբ, ինչպես ընդունված էր ժամանակին, համալրել են վանքի նվիրակների շարքը՝ ուղարկվելով տարբեր վայրեր:

Աղքատիկ տեղեկություններ կան դպրոցում կազմակերպված մրցութային, մշա- կութային տարբեր միջոցառումների վերաբերյալ: Ելից մատյաններից տեղեկանում ենք, որ տոն օրերին՝ Նոր տարի, Բարեկենդան, Վարդանանց տոն և այլն, Վեհարանի բակում կամ դրանից դուրս վարժարանի աշակերտները մասնակցել են հայկական ըմբշամար- տի մրցումների: Տեղեկություն կա կազմակերպված համերգի մասին¹¹:

Դպրոցը մշտապես գտնվել է կաթողիկոսի վերահսկողության տակ: Բավական է նշել միայն, որ նրա գահակալության ամբողջ ընթացքում այն գործել է և երբևէ չի փակվել: Կարնեցու ընտրվելուց հետո սաների թիվը 24-ից (1780 թ. դրությամբ) հասնում է 32-ի: 1785-1787թթ. դպրոցն ունեցել է 26-29 աշակերտ, 1789թ.՝ 24 աշակերտ, 1790թ.՝ 25, 1791թ.՝ 20, իսկ 1792թ.՝ 23¹²: Ինչպես տեսնում ենք, աշակերտների թվաքանակը ժամանակ առ ժամանակ նվազել է:

Ուսումնական բնագավառում նոր ձեռնարկումների բացակայությունը պայմա- նավորված էր երկրում առկա ծանր իրավիճակով: XVIII դարում Պարսկաստանի կողմից բռնագավառված Երևանի խանությունում տիրող քաղաքական ու սոցիալ-տնտեսական ծանր իրավիճակն անխուսափելիորեն իր ազդեցությունն էր թողնում երկրի մշակութա- յին կյանքի վրա: 1783 թ. հունվարին Մանուչարյան եղբայրներին¹³ կաթողիկոսի գրած նամակից տեղեկանում ենք, որ վերջիններս 1782 թ. օգոստոսի 23-ին գրած նամակում կաթողիկոսին օտար լեզուներով՝ «ըստ երոպական լեզուաց» դպրոց կառուցելու առա- ջարկ են արել: Կաթողիկոսը մերժում է՝ պատճառաբանելով վանքի սուղ վիճակն ու երկ- րի քաղաքական աննպաստ պայմանները: Նա պատասխանում է. «...Իսկ վասն դպրա- տուն հաստատելոյ ըստ երոպական լեզուաց, այսպես զհտասջիբ: Ձի մեր լեզուաւս դպրատուն գոր ունիմք ի Սուրբ Աթոռս՝ հազիւ պահեմք հաստատուն, ըստ որում՝ չէ մեզ ձեռնտու որպիսութիւն և կացութիւն երկրիս»¹⁴:

Ղուկաս Կարնեցու դիրքորոշումը բացատրվում է երկու հանգամանքով. նախ՝ Էջ- միածինն անհրաժեշտ միջոցներ չունեի դպրոց պահելու համար (չնայած այն հանգա- մանքին, որ կրթական հաստատությունները բացվելու ու պահպանվելու էին հովանա- վորների կողմից, բայց, այնուամենայնիվ, ինչպես ցույց է տալիս փորձը, դրանք բավա- կան մասով բաժին էին ընկնում նաև Էջմիածնի եկամուտներին): Երկրորդ՝ կաթողիկոսը

¹¹ Գրիգորյան Վ., նշվ. հոդ., «Էջմիածին», էջեր 83-84:

¹² Նույն տեղում, էջ 83, Դիվան..., Ա, էջ 40:

¹³ Մարգար և Ֆիլիպ (Ֆիլիպոս) Մանուչարյանները ջուղայեցի առևտրական Աստվածատուրի որ- դիներն էին, որոնք հաստատվելով Սանկտ Պետերբուրգում, հիմնել էին մետաքսի գործարան: Նրանք բազմիցս ընդառաջում էին հայ տարբեր գործիչների մշակութային գործունեությունը:

¹⁴ Աղանեսանց Գ., նշվ. աշխ., Դ, էջ 482:

վստահ չէր, որ դրանք ևս չեն ավերվի ու կործանվի թշնամի ժողովուրդների կողմից: (Նույն պատճառներով 1780-90-ական թթ. ավերվել էին դեռևս Սիմեոն Երևանցու (1763-1780) կողմից կառուցված Էջմիածնի տպարանն ու թղթի գործարանը): Հետևաբար, դպրոցական կյանքի որոշակի հետընթացը պետք է փնտրել ժամանակաշրջանի մշակութային ընդհանուր անկման համատեքստում:

Մոտ տասը տարի անց բարերար Հոհանջան (Յոհանջան) աղային¹⁵ գրած 1791 թ. դեկտեմբերի 31 թվակիր նամակից տեղեկանում ենք, որ վերջինս կաթողիկոսին առաջարկել էր Ս. Գայանե վանքում իր միջոցներով ուսուցիչ պահել՝ «...ուսուցիչ արտաքնոց գրեաց, որ թէ աստուստ խնդրողաց և թէ յայլուստ եկողաց՝ թէ վանական իցեն և թէ աշխարհական, անխնայօրէն դաս ասասցէ և այլն»¹⁶: Առաջարկությունն արժանանում է Կարնեցու հավանությանը, ինչը պայմանավորված էր տվյալ ժամանակաշրջանում երկրի քաղաքական կյանքի որոշակի կայունացմամբ:

Փաստորեն, կաթողիկոսը սկզբունքորեն դեմ չէր նոր դպրոցի բացմանը: Ավելին, նա Կ. Պոլսից հրավիրում է վարժապետ Թեոդորոս սարկավագին՝ դասավանդելու դպրոցում: Մյուս կողմից նա նույն նամակով Հոհանջանին տեղեկացնում է նախաձեռնությանը սպառնացող բազմաթիվ վտանգները. «...վասն արտաքնոյ դասասացութեանն, որ գրեալ էիր ի վանսն սրբոյ Գայիանեան լինիլ, բարի է և ազնիվ միտքոյ, բայց այնպիսի գործառնութիւն անդէն ոչ առնու զհաստատութիւն եւ ոչ տեւէ ընդ երկար, զի որպիսութիւն անտերունջ երկրիս, որ ի բազմիցս անգամ վրդովիլն ի խռովութեանց պէսպէս վնասք յառաջանան...», - գրում է Կարնեցին՝ նշելով, որ նմանօրինակ գործը պետք է կազմակերպվի Մայր Աթոռի պարիսպներից ներս. «յայլ ուրեք ոչ վարի եւ ոչ արդիւնաւորի»¹⁷:

Նույն նամակում Կարնեցին խոսում է նաև Էջմիածնի դպրոցի համար նոր շինությունների կառուցման նպատակի մասին: Նա նախատեսել էր վանքի արևելյան կողմում գտնվող վերնահարկը, որը նախկինում որպես ամառային դպրոց էր ծառայել, իսկ այդ պահին լքված վիճակում էր գտնվում, վերակառուցել՝ ներքին մասում ձմեռային, վերին մասում՝ ամառային դպրոցներ բացելով: «Որպէս զի յառաջին դպրոցին մանկունք զսաղմոս, զշարական, եւ զկտակարան եւ զայլ այնպիսի գրեանս դաս առցեն եւ ընթերցցեն: Իսկ ի նորոգ շինելի դպրոցիս չափահասակ անձինք զքերականութիւն գտրամաբանութիւն եւ զայլ արտաքին գրեանս ուսցին»¹⁸, - գրում է Կարնեցին Գերաքյանին՝ նշելով, որ սպասում է դրական պատասխանի՝ աշխատանքները սկսելու համար: Այդ ընթացքում՝ հուլիսին Թեոդորոս սարկավագը, որին կաթողիկոսը պատրաստվում էր կարգել ուսուցիչ, Կ. Պոլսից գալիս է Էջմիածին:

Հայտնի չէ, բացվեց այդ դպրոցը, թե՞ ոչ, ամենայն հավանականությամբ՝ ոչ: Ուշագրավ է սակայն, որ կաթողիկոսը դրական պատասխանի է արժանացրել առաջարկը, որով նախատեսվում էր նաև աշխարհիկ գիտելիքներ դասավանդել:

¹⁵ Հնդկաստանի Մուրաթ քաղաքում Մայր Աթոռի գործակալ Հոհանջան Գերաքյան (Հակոբյան):

¹⁶ Դիվան..., հ. Բ, էջ 681:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 682:

¹⁸ Նույնը:

Ղուկաս Կարնեցու գրասեր և ուսումնասեր լինելը փորձ է արվում փաստել նրա գիտական գործունեության միջոցով: Այսպես օրինակ, Գ. Աղանյանը որպես ապացույց վկայակոչում է նրա պաշտոնական և մասնավոր գրությունները, որոնց մեծ մասը վերաբերում է հայ ժողովրդի ծանր վիճակին: Աղանյանը ավուսանք է հայտնում, որ Կարնեցու շատ գրագրությունները բացակայում են, այլապես առավել փաստեր կլինեին «...ջրել Ղուկասի հակառակորդների այն առարկությունները, թե ազգը ոչինչ շահեցաւ նորա կաթողիկոսութիւնից»¹⁹: Ղուկաս Կարնեցին զբաղվել է նաև թարգմանչական գործով, նա աշխարհաբարի է վերածել Մատթեոսի ավետարանը (տե՛ս ՄՄ, ձեռ. 8234), գրել է տաղեր, հոգևոր բանաստեղծություններ (աղոթքներ, ներբողներ)²⁰: Ավելին, Աղանյանցն ու Օրմանյանը Կարնեցուն են վերագրում Հ. Շմավոնյանի կողմից Մադրասում հիմնած «Ազգարարի» ոգեշնչման դերը²¹:

Եզրահանգում. Այսպիսով, Կարնեցու կողմից կրթության բնագավառի նոր միջոցառումների չխրախուսելը պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ կաթողիկոսը վստահ չէր, որ դրանք չեն ձախողվի քաղաքական անկայուն իրավիճակի հետևանքով, և այդ նպատակով գործադրված ջանքերն իզուր չեն անցնի: Ամփոփելով՝ ընդգծենք, որ Ղ. Կարնեցու անձի և գործի համակողմանի քննությունը վեր է հանում այն բոլոր հանգամանքները, որոնց պատճառով չհաջողվեց էլ ավելի ընդլայնել ու բարեկարգել դպրոցը: Չնայած երկրում առկա ներքին սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական ծանր իրավիճակին՝ Ղուկաս Կարնեցուն հաջողվեց պահպանել Էջմիածնի դպրոցը, որը, լինելով փոքր և չունենալով աշակերտների մեծ քանակ, այնուամենայնիվ որոշակիորեն նպաստեց ժամանակի կրթական գործի զարգացմանը: Դպրոցը փոխանցվեց սերունդներին՝ դառնալով Արևելյան Հայաստանի դպրոցական կյանքի պատմության մի մասնիկը:

О ВОПРОСЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАТОЛИКОСА ВСЕХ АРМЯН ГУКАСА КАРНЕЦИ

Амирджанян А. О.

Ключевые слова: Школа, Католикос Всех армян, Эчмиадзин, Гукас Карнеци, книга, образование, социально-экономический, наука.

В статье на основе достоверных материалов мы представили деятельность Католикоса Гукаса Карнеци (1780-1799) в деле образования.

Во время предводительства Гукаса Карнеци упад и подъем школы в Св. Эчмиадзине были обусловлены целым рядом внутренних и внешних факторов. В этот период создание культурно-просветительских учреждений сталкивалось с трудностями из-за многочисленных экономических, социальных и политических проблем. Несмотря на этот факт, Католикосу Г. Карнеци удалось продолжить деятельность школы. В документах есть некоторые данные о

¹⁹ Մույն միտքը գրելով, Գ. Աղանյանը տողատակում նշում է Մսերյանցի անունը՝ ցույց տալով, որ նկատի ունի նրան: Տե՛ս **Աղանեանց Գ.**, նշվ. աշխ., Դ, էջ ԾԵ, ԽԲ:

²⁰ **Լեռ**, Հայոց պատմություն, հ. 3, Երևան, 1973, էջ 560:

²¹ Տե՛ս **Աղանեանց Գ.**, նշվ. աշխ., Դ, էջ ԾԶ: **Օրմանեան Մ.**, նշվ. աշխ., Բ, էջ 3236:

финансовых вопросах, назначении учителей, об организации разных мероприятий. Школа имела значительный вклад в деле развития образования армянской общественности.

ABOUT THE EDUCATIONAL ACTIVITY OF CATHOLICOS OF ALL ARMENIANS GHUKAS KARNECY

Amirjanyan H. H.

Key words: *The school, Catholicos of All Armenians, Etchmiadzin, Ghukas Karnecy, book, education, social-economical, science.*

On the basis of reliable materials, we presented the educational activities of Catholicos of All Armenians Ghukas Karnecy (1780-1799). The decline and rise of school of Etchmiadzin during the Representative of Ghukas Karneci were stipulated by several internal and external factors. In this period the institutions of cultural and enlightenment mission were still covering a challenging route of establishment because of numerous social-economic and political issues. Thanks to the efforts of Ghukas Karnecy, the school continued its activity. The published documents related to the financial issues, teachers' assignation, organization of different measures, etc. The school had a key role in improving the educational process the Armenian society.

Գրականություն

1. Աղանեանց Գ., Դիւան հայոց պատմութեան, գիրք Դ, Թիֆլիս, տպ. Մ.Շարաձեի, 1899:
2. Գրիգորյան Վ., Էջմիածնի և շրջակա վայրերի տնտեսական ու մշակութային կյանքի արտացոլումը Ղուկաս Կարնեցի կաթողիկոսի անտիպ նամակներում, «Էջմիածին», 1995, Զ-Է:
3. Դիվան հայոց պատմության. Ղուկաս Կարնեցի: Կ. Բ, Երևան 2003:
4. Լեո, Հայոց պատմություն, Կ. 3, Երևան, «Հայաստան» հրատ., 1973:
5. Մսերեյանց Մ., Պատմութիւն կաթողիկոսաց Էջմիածնի. Ի Սիմեօնէ մինչ յճովհաննէս Ը, Մոսկուա, 1870:
6. Օրմանեան Մ., Ազգապատում, Կ. Պոլիս, Կ. Բ, 1914, հրատ. Վ. և Հ. Տէր-Ներսէսեան:
7. Иоаннисян А. Россия и армянское освободительное движение в 80-ых годах XVIII столетия. Ереван. Изд. АН АССР. -1990.

Ընդունվել է՝ 01. 06. 2021

Գրախոսվել է՝ 03. 10. 2021

Հանձնվել է տպ.՝ 15. 10. 2021

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Հասմիկ ԱՄԻՐՋԱՆՅԱՆ՝ պատմական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող,
Էլ. հասցե՝ amirjanyan.hasmik@rambler.ru